

Brussel, 22 november 2018
(OR. en)

12956/18

**Interinstitutioneel dossier:
2008/0140(CNS)**

**SOC 600
ANTIDISCRIM 23
MI 695
JAI 981
FREMP 165**

NOTA

van:	het secretariaat-generaal van de Raad
aan:	de delegaties
nr. vorig doc.:	12955/18
Nr. Comdoc.:	11531/08 - COM(2008) 426 final
Betreft:	Voorstel voor een richtlijn van de Raad betreffende de toepassing van het beginsel van gelijke behandeling van personen ongeacht godsdienst of overtuiging, handicap, leeftijd of seksuele gerichtheid

Voor de delegaties gaat hierbij een geconsolideerde tekst van de richtlijn, die de huidige stand van zaken weergeeft. Dit document is opgesteld met het oog op een soepel verloop van de besprekingen en loopt niet vooruit op de standpunten van de delegaties tijdens de besprekingen.

Gelieve er nota van te nemen dat de tekst van de Engelse versie in de bijlage dezelfde is als in document 12955/18, maar dat de voetnoten met de standpunten van de delegaties zijn verwijderd.

Voorstel voor een

RICHTLIJN VAN DE RAAD

**betreffende de toepassing van het beginsel van gelijke behandeling van personen ongeacht
godsdienst of overtuiging, handicap, leeftijd of seksuele gerichtheid**

DE RAAD VAN DE EUROPESE UNIE,

Gezien het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie, en met name artikel 19, lid 1,

Gezien het voorstel van de Europese Commissie¹,

Gezien de goedkeuring van het Europees Parlement²,

Overwegende hetgeen volgt:

- (1) Overeenkomstig artikel 2 van het Verdrag betreffende de Europese Unie (VEU) zijn de waarden waarop de Europese Unie berust eerbied voor de menselijke waardigheid, vrijheid, democratie, gelijkheid, de rechtsstaat en eerbiediging van de mensenrechten, waaronder de rechten van leden van minderheden, en hebben de lidstaten deze waarden gemeen. Overeenkomstig artikel 6 VEU erkent de Unie de rechten, vrijheden en beginselen die zijn vastgesteld in het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie. Krachtens datzelfde artikel maken de grondrechten, als gewaarborgd door het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, en voortvloeiend uit de gemeenschappelijke constitutionele tradities van de lidstaten, als algemene beginselen deel uit van het recht van de Unie.

¹ PB C , , blz. .

² PB C , , blz. .

- (2) Gelijkheid voor de wet en bescherming tegen discriminatie is een universeel recht dat wordt erkend door de Universele Verklaring van de rechten van de mens, het VN-Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van discriminatie van vrouwen, het Internationaal Verdrag inzake de uitbanning van alle vormen van rassendiscriminatie, de Verdragen van de Verenigde Naties inzake burgerrechten en politieke rechten, respectievelijk inzake economische, sociale en culturele rechten, het VN-Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap, het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden en het Europees Sociaal Handvest, die door [alle] lidstaten zijn ondertekend. Deze richtlijn, en in het bijzonder de bepalingen betreffende toegankelijkheid en redelijke aanpassingen, eerbiedigt de fundamentele beginselen die worden erkend in het Verdrag van de VN inzake de bescherming van het cultureel en natuurlijk erfgoed van de wereld.
- (2a) De EU is sinds 23 december 2010 partij bij het VN-Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap. De bepalingen van dat verdrag maken, overeenkomstig artikel 216, lid 2, VWEU, integraal deel uit van de rechtsorde van de Europese Unie, en de wetgeving van de Unie moet derhalve worden uitgelegd op een manier die verenigbaar is met dat verdrag. Meer bepaald is in artikel 2 van dat verdrag de weigering van redelijke aanpassingen opgenomen in de definitie van discriminatie. In haar mededeling over de Europese strategie inzake handicaps (2010-2020): Een hernieuwd engagement voor een onbelemmerd Europa³, heeft de Commissie gepleit voor consistentie, om ervoor te zorgen dat het VN-Verdrag in de hele EU effectief wordt uitgevoerd en heeft zij toegankelijkheid als een van de acht actieterranen aangemerkt.
- (3) Deze richtlijn eerbiedigt de grondrechten en neemt de grondbeginselen in acht die met name zijn neergelegd in het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie. Overeenkomstig artikel 10 van het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie heeft eenieder recht op vrijheid van gedachte, geweten en godsdienst; bij artikel 21 is iedere discriminatie, met name op grond van godsdienst of overtuiging, een handicap, leeftijd of seksuele gerichtheid verboden; en in artikel 26 wordt erkend dat personen met een handicap recht hebben op maatregelen die beogen hun zelfstandigheid te bewerkstelligen.

³ COM(2010) 636.

- (4) Naar aanleiding van het Europees Jaar van personen met een handicap in 2003, van gelijke kansen voor iedereen in 2007, van de interculturele dialoog in 2008 en van actief ouder worden en solidariteit tussen de generaties in 2012, is erop gewezen dat discriminatie nog steeds voorkomt en zijn de voordelen van verscheidenheid onder de aandacht gebracht.
- (5) De Europese Raad van Brussel van 14 december 2007 heeft de lidstaten verzocht de inspanningen ter voorkoming en bestrijding van discriminatie op en buiten de arbeidsmarkt te versterken⁴.
- (5a) De Raad heeft op 21 februari 2011 herhaald dat de Europese Unie sterk hecht aan de bevordering en bescherming van de vrijheid van godsdienst en overtuiging zonder discriminatie⁵; de Raad en de vertegenwoordigers van de regeringen van de lidstaten hebben de lidstaten en de Europese Commissie op 17 juni 2011 verzocht discriminatie van personen met een handicap te blijven bestrijden en het juridisch kader voor de bescherming tegen discriminatie op grond van een handicap te evalueren⁶ en op 16 juni 2016 heeft de Raad de Europese Commissie verzocht de maatregelen in haar Lijst van acties ter bevordering van de gelijkheid van LHBTI te bevorderen⁷.
- (6) Het Europees Parlement heeft in zijn resolutie van 20 mei 2008 over de vooruitgang op het gebied van gelijke kansen en non-discriminatie in de EU (omzetting van Richtlijnen 2000/43/EG en 2000/78/EG (2007/2202(INI)))⁸ en zijn resolutie van 8 september 2015 over de situatie van de grondrechten in de Europese Unie (2013-2014) (2014/2254(INI))⁹ gevraagd om uitbreiding van de bescherming tegen discriminatie in de wetgeving van de Europese Unie.

⁴ Conclusies van het voorzitterschap van de Europese Raad van Brussel van 14 december 2007, punt 50.

⁵ Conclusies van de Raad van 21 februari over onverdraagzaamheid, discriminatie en geweld op basis van godsdienst en overtuiging (document 6485/17).

⁶ Conclusies van de Raad van 17 juni 2011 over de ondersteuning van de uitvoering van de Europese strategie inzake handicaps 2010-2020. (document 11843/11.)

⁷ Conclusies van de Raad van 16 juni 2016 over de reactie op de Lijst van acties ter bevordering van de gelijkheid van LHBTI, van de Commissie, punt 8. (document 9948/16.)

⁸ PB C279 E van 19.11.2009, blz. 23.

⁹ PB C316 van 22.9.2017, blz. 2.

- (7) In haar mededeling "Vernieuwde sociale agenda: kansen, toegang en solidariteit in het Europa van de 21e eeuw"¹⁰ heeft de Europese Commissie gesteld dat in samenlevingen waarin alle mensen als gelijkwaardig worden beschouwd, niemand door kunstmatige belemmeringen of discriminatie van welke aard ook mag worden gehinderd deze kansen te benutten. Discriminatie op grond van godsdienst of overtuiging, een handicap, leeftijd of seksuele gerichtheid kan de verwezenlijking van de doelstellingen zoals die zijn vastgelegd in de Verdragen ondermijnen, in het bijzonder de verwezenlijking van een hoge werkgelegenheid en van sociale bescherming, de verbetering van de levensstandaard en de kwaliteit van het bestaan, alsmede de vergroting van de economische en sociale cohesie en van de solidariteit. Zij kan ook de doelstelling van het wegwerken van belemmeringen voor het vrij verkeer van personen, goederen en diensten tussen de lidstaten ondermijnen. De Europese Commissie heeft in haar mededeling "Non-discriminatie en gelijke kansen: een vernieuwd engagement"¹¹ en in haar aanbeveling over de oprichting van een Europese pijler van sociale rechten¹², nogmaals onderstreept en herhaald dat zij vastbesloten is discriminatie te bestrijden en gelijke kansen te bevorderen.

¹⁰ COM (2008) 412.

¹¹ COM(2008) 420.

¹² C(2017) 2600.

- (8) De bestaande wetgeving van de Europese Unie omvat drie wetgevingsinstrumenten die op artikel 13 van het Verdrag tot oprichting van de Europese Gemeenschap zijn gebaseerd; dat artikel is inmiddels vervangen door artikel 19 VWEU. Het betreft Richtlijn 2000/43/EG¹³, Richtlijn 2000/78/EG¹⁴ en Richtlijn 2004/113/EG¹⁵, ter voorkoming en bestrijding van discriminatie op grond van geslacht, ras of etnische afkomst, godsdienst of overtuiging, een handicap, leeftijd of seksuele gerichtheid. Deze instrumenten hebben het nut aangetoond van wetgeving in de strijd tegen discriminatie. Met name Richtlijn 2000/78/EG creëert een algemeen kader voor gelijke behandeling in arbeid en beroep, ongeacht godsdienst of overtuiging, handicap, leeftijd of seksuele gerichtheid. Op andere gebieden dan arbeid bestaan er tussen de lidstaten evenwel verschillen wat de mate en de vorm van bescherming tegen discriminatie op die gronden betreft. Richtlijn 2000/43/EG beschermt personen tegen discriminatie op grond van ras of etnische afstamming bij de toegang tot en het aanbod van goederen en diensten, sociale bescherming en onderwijs, terwijl Richtlijn 2004/113/EG bescherming biedt tegen discriminatie op grond van geslacht bij de toegang tot en het aanbod van goederen en diensten, met uitzondering van media- en reclame-inhoud en van onderwijs.
- (9) Het doel van deze richtlijn is derhalve, wat betreft de discriminatiegronden, de mate en vorm van bescherming op het gebied van arbeid en beroep uit te breiden met de in artikel 3 van deze richtlijn bedoelde specifieke gebieden. Discriminatie op grond van godsdienst of overtuiging, handicap, leeftijd of seksuele gerichtheid moet daarom door de Europese Unie wettelijk verboden worden op een reeks gebieden buiten de arbeidsmarkt, zoals toegang tot sociale bescherming, toegang tot onderwijs en toegang tot en aanbod van goederen en diensten, waaronder huisvesting. Onder diensten wordt verstaan diensten in de zin van artikel 57 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie.

¹³ Richtlijn 2000/43/EG van de Raad van 29 juni 2000 houdende toepassing van het beginsel van gelijke behandeling van personen ongeacht ras of etnische afstamming (PB L 180 van 19.7.2000, blz. 22).

¹⁴ Richtlijn 2000/78/EG van de Raad van 27 november 2000 tot instelling van een algemeen kader voor gelijke behandeling in arbeid en beroep (PB L 303 van 2.12.2000, blz. 16).

¹⁵ Richtlijn 2004/113/EG van de Raad van 13 december 2004 houdende toepassing van het beginsel van gelijke behandeling van mannen en vrouwen bij de toegang tot en het aanbod van goederen en diensten (PB L 373 van 21.12.2004, blz. 37).

- (10) Krachtens Richtlijn 2000/78/EG is discriminatie bij de toegang tot beroepsopleiding verboden; ter aanvulling van deze bescherming moet het verbod op discriminatie verruimd worden tot onderwijs dat niet als beroepsopleiding wordt beschouwd.
- (11)
- (12) Onder discriminatie wordt ook verstaan directe en indirecte discriminatie, intimidatie, het geven van de opdracht tot discriminatie en weigering van redelijke aanpassingen aan personen met een handicap. Daarnaast wordt onder discriminatie ook meervoudige discriminatie verstaan, alsmede discriminatie die gebaseerd is op aannames omtrent iemands godsdienst of overtuiging, handicap, leeftijd of seksuele gerichtheid. Van discriminatie gebaseerd op aanname is sprake wanneer iemand minder gunstig wordt behandeld of wordt geïntimideerd vanwege de godsdienst of overtuiging, handicap, leeftijd of seksuele gerichtheid die hij of zij veronderstelt wordt te hebben. Of de aanname over de betrokkene juist is of niet, doet niet ter zake.
- (12a) Onder discriminatie wordt ook verstaan discriminatie op grond van associatie met een discriminatiegrond, zoals bevestigd door het Hof van Justitie in zaak C-303/06¹⁶ en zaak C-83/14¹⁷. Van associatieve discriminatie is onder meer sprake wanneer een persoon minder gunstig wordt behandeld of wordt geïntimideerd vanwege een band die deze persoon heeft of verondersteld wordt te hebben met personen met een bepaalde godsdienst of overtuiging, handicap, leeftijd of seksuele gerichtheid, of met organisaties die de bevordering van de rechten van die personen nastreven. Daarom behoort in deze richtlijn expliciet in bescherming tegen dergelijke discriminatie te worden voorzien.
- (12ab) Meervoudige discriminatie is discriminatie in welke vorm ook op basis van een combinatie van twee of meer van de volgende gronden, ook wanneer ze apart genomen geen discriminatie van de betrokkene zouden vormen: godsdienst of overtuiging, handicap, leeftijd of seksuele gerichtheid. Meervoudige discriminatie moet worden erkend, om de complexe realiteit van discriminatiegevallen tot uiting te brengen en slachtoffers ervan beter te beschermen.

¹⁶ Zaak C-303/06, Coleman, arrest van 17 juli 2008.

¹⁷ Zaak C-83/14, CHEZ Razpredelenie (Nikolova), arrest van 16 juli 2015.

- (12b) Intimidatie is strijdig met het beginsel van gelijke behandeling, aangezien de slachtoffers ervan, niet op voet van gelijkheid met anderen toegang hebben tot sociale bescherming, onderwijs en goederen en diensten. Intimidatie kan verschillende vormen aannemen, waaronder ongewenste verbale, fysieke of andere niet-verbale gedragingen.

Deze gedragingen kunnen als intimidatie in de zin van deze richtlijn worden aangemerkt wanneer zij worden herhaald of anderszins zo ernstig van aard zijn dat zij tot doel of gevolg hebben dat de waardigheid van een persoon wordt aangetast en een bedreigend, vijandig, beledigend, vernederend of kwetsend klimaat wordt gecreëerd.

- (13) Bij de toepassing van het beginsel van gelijke behandeling, ongeacht godsdienst of overtuiging, handicap, leeftijd of seksuele gerichtheid, moet de Unie overeenkomstig artikel 8 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie, ernaar streven ongelijkheden op te heffen en de gelijkheid van mannen en vrouwen te bevorderen, met name omdat vrouwen vaak het slachtoffer zijn van meervoudige discriminatie.

Bij het opstellen of evalueren van de wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen die nodig zijn om aan deze richtlijn te voldoen, dienen de lidstaten er rekening mee te houden dat de gevolgen voor mannen en vrouwen verschillend kunnen zijn.

- (14) Feiten die doen vermoeden dat er sprake is van directe of indirecte discriminatie dienen ook in de toekomst beoordeeld te worden door nationale rechterlijke of andere bevoegde instanties overeenkomstig de regels van de nationale wetgeving en praktijk. Deze regels kunnen met name inhouden dat indirecte discriminatie op enigerlei wijze, ook op basis van statistische en/of wetenschappelijke gegevens, kan worden aangetoond.

- (14a) Verschillen in behandeling op grond van leeftijd kunnen in bepaalde omstandigheden geoorloofd zijn indien zij objectief worden gerechtvaardigd door een legitiem doel en de middelen voor het verwezenlijken van dat doel passend en noodzakelijk zijn. In dat verband dient het bevorderen van de economische, culturele of sociale integratie van personen uit specifieke leeftijdscategorieën als een legitiem doel te worden beschouwd. De middelen voor het verwezenlijken van dat doel, zoals het aanbieden van gunstiger toegangsvoorwaarden aan personen uit specifieke leeftijdscategorieën, dienen passend en noodzakelijk te zijn. Leeftijdgebonden maatregelen die mensen van een bepaalde leeftijd gunstiger voorwaarden bieden, zoals gratis of goedkoper gebruik van openbaar vervoer, musea of sportfaciliteiten, worden derhalve als verenigbaar met het beginsel van non-discriminatie beschouwd en vormen geen discriminatie.

- (15) Bij het verrichten van verzekerings-, bank- en andere financiële diensten wordt gebruik gemaakt van leeftijdsgebonden risicofactoren om het individuele risico te beoordelen en de premies en uitkeringen te bepalen. Bij bepaalde financiële diensten bevinden personen van verschillende leeftijden zich niet in een vergelijkbare situatie voor de beoordeling van risico. Proportionele verschillen in behandeling op grond van leeftijd vormen derhalve geen discriminatie indien de leeftijd van een persoon bepalend is bij de beoordeling van het risico voor de dienst in kwestie en deze beoordeling gebaseerd is op actuariële beginselen en relevante, betrouwbare statistische gegevens. Leeftijdsgrenzen en leeftijdsklassen bij financiële dienstverlening kunnen aangemerkt worden als proportionele verschillen in behandeling op grond van leeftijd indien ze op een redelijke wijze zijn vastgesteld.
- (15a) Bij het verrichten van verzekerings-, bank- en andere financiële diensten wordt gebruik gemaakt van risicofactoren in verband met handicap, en vooral met de onderliggende aandoening, om het individuele risico te beoordelen en de premies en uitkeringen te bepalen. Bij bepaalde financiële diensten bevinden personen met een handicap zich voor de beoordeling van het risico niet in een vergelijkbare situatie als personen zonder die handicap. Proportionele verschillen in behandeling op grond van een handicap vormen derhalve geen discriminatie indien de aandoening van de betrokkene een doorslaggevende en echte factor is bij de beoordeling van het risico voor de dienst in kwestie en deze beoordeling gebaseerd is op actuariële beginselen en relevante, betrouwbare statistische gegevens of op relevante en betrouwbare medische kennis.
- (15b) Klanten en bevoegde rechterlijke en klachteninstanties moeten het recht hebben om, op verzoek, informatie te ontvangen omtrent de redenen die als verklaring gelden voor verschillen in behandeling op grond van leeftijd of een handicap bij financiële diensten. De verstrekte informatie dient nuttig en voor een breed publiek begrijpelijk te zijn, en moet verschillen in het individuele risico voor de dienst in kwestie toelichten. Verleners van financiële diensten dienen evenwel niet verplicht te zijn commercieel gevoelige gegevens bekend te maken.

(16)

(17) Belangrijk is dat bij het verbod op discriminatie andere fundamentele rechten en vrijheden worden geëerbiedigd, overeenkomstig het Handvest van de grondrechten van de Europese Unie en het Europees Verdrag tot bescherming van de rechten van de mens en de fundamentele vrijheden, in het bijzonder de bescherming van het privé- en gezinsleven, de godsdienstvrijheid, de vrijheid van vereniging, de vrijheid van meningsuiting, de persvrijheid en de vrijheid van informatie. Deze richtlijn dient de nationale wettelijke bepalingen onverlet te laten die in een democratische samenleving noodzakelijk zijn voor de openbare veiligheid, de handhaving van de openbare orde, het voorkomen van strafbare feiten, de bescherming van de volksgezondheid en de bescherming van de rechten en vrijheden van derden.

(17-a) Deze richtlijn brengt geen verandering teweeg in de verdeling van de bevoegdheden tussen de Europese Unie en de lidstaten, zoals vastgelegd in de Verdragen, mede op het gebied van onderwijs en van sociale bescherming. Zij doet evenmin afbreuk aan de essentiële rol en de ruime discretionaire bevoegdheid van de lidstaten om diensten van algemeen economisch belang te verrichten, te doen verrichten en te organiseren.

(17a) Deze richtlijn heeft betrekking op de toepassing van het beginsel van gelijke behandeling in de toegang tot sociale bescherming en tot onderwijs en toegang tot en verstrekken van goederen en diensten, binnen de grenzen van de aan de Europese Unie verleende bevoegdheden. Het begrip "toegang" omvat niet het bepalen of iemand overeenkomstig het nationale recht en de nationale praktijk in aanmerking komt voor sociale bescherming of onderwijs, aangezien de organisatorische, financiële en inhoudelijke aspecten van het socialebeschermingsstelsel en het onderwijsstelsel, en ook de vraag of iemand gerechtigd is sociale bescherming of onderwijs te genieten, tot de verantwoordelijkheid van de lidstaten behoren.

- (17b) Sociale bescherming in de zin van deze richtlijn dient sociale zekerheid, met inbegrip van wettelijke pensioenregelingen, sociale bijstand, sociale huisvesting en gezondheidszorg te omvatten. Deze richtlijn dient dan ook van toepassing te zijn op de rechten en uitkeringen op grond van de algemene of bijzondere regelingen betreffende sociale zekerheid, sociale bijstand en gezondheidszorg waarin bij wet is voorzien of die rechtstreeks door de staat of door particuliere partijen worden verstrekt, mits de betrokken uitkeringen in het laatste geval door de staat worden gefinancierd. In dit verband moet de richtlijn van toepassing zijn op uitkeringen, verstrekkingen en diensten, ongeacht of de desbetreffende regelingen al dan niet op premie- of bijdragebetaling berusten. Tot de bovenbedoelde regelingen behoren bijvoorbeeld de in Verordening (EG) nr. 883/2004 van het Europees Parlement en de Raad¹⁸ omschreven takken van sociale zekerheid, alsmede regelingen betreffende uitkeringen, verstrekkingen of diensten die worden verleend wegens een gebrek aan financiële middelen of het risico van sociale uitsluiting. Deze richtlijn moet ook van toepassing zijn op alle wettelijke aanvullende pensioenregelingen.
- (17c)
- (17d)
- (17e)
- (17f) De exclusieve bevoegdheid van de lidstaten met betrekking tot de organisatie van hun socialebeschermingsstelsels omvat de bevoegdheid voor het opzetten, financieren en beheren van die stelsels en de daarmee verband houdende organen, alsmede de bevoegdheid voor het bepalen van de inhoud, het bedrag, de berekening en de duur van uitkeringen en diensten, en voor het bepalen van de voorwaarden om voor uitkeringen en diensten in aanmerking te komen, evenals voor het aanpassen van die voorwaarden om de overheidsfinanciën houdbaar te maken. Zo behouden de lidstaten bijvoorbeeld de mogelijkheid om bepaalde uitkeringen of diensten enkel voor bepaalde leeftijdscategorieën of voor personen met een handicap beschikbaar te stellen.

¹⁸ Verordening (EG) nr. 883/2004 van het Europees Parlement en de Raad van 29 april 2004 betreffende de coördinatie van de socialezekerheidsstelsels (PB L 166 van 30.4.2004, blz. 1).

- (17g) De exclusieve bevoegdheid van de lidstaten met betrekking tot de organisatie van hun onderwijsstelsels en de inhoud van het onderwijs en de onderwijsactiviteiten, met inbegrip van het onderricht in verband met specifieke behoeften, omvat de bevoegdheid voor de oprichting, de financiering en het beheer van onderwijsinstellingen, voor de ontwikkeling van leercurricula en andere onderwijsactiviteiten, voor de vaststelling van examen-procedures evenals voor het bepalen van de voorwaarden voor het in aanmerking komen, zoals bijvoorbeeld leeftijdsgrenzen voor het in aanmerking komen voor scholen, beurzen of cursussen. De lidstaten behouden met name de mogelijkheid om leeftijdsgrenzen op het gebied van onderwijs vast te stellen.
- (17ga) Eenieder, natuurlijke of rechtspersoon, beschikt over contractvrijheid, met inbegrip van de vrije keuze van een contractpartij voor een transactie. Zolang de keuze voor de contractpartij niet gebaseerd is op diens godsdienst of overtuiging, leeftijd, handicap en seksuele gerichtheid, doet deze richtlijn geen afbreuk aan de vrije keuze van een contractpartij. Het verbod op discriminatie op die gronden geldt voor personen die goederen en diensten in de Unie aanbieden die publiekelijk beschikbaar zijn en buiten de privé- en de gezinssfeer worden aangeboden, en voor de in die context verrichte transacties.
- (17h) Deze richtlijn is niet van toepassing op aangelegenheden die onder het familierecht vallen, zoals de burgerlijke staat en adoptie, en evenmin op de wetgeving inzake reproductieve rechten. Voorts laat zij het seculiere karakter van de staat, van overheidsinstellingen en -organen of van het onderwijs onverlet.
- (17i)
- (18)
- (19) Overeenkomstig artikel 17 van het VWEU eerbiedigt de Unie en doet zij geen afbreuk aan de status die kerken en religieuze verenigingen en gemeenschappen volgens het nationaal recht in de lidstaten hebben, en eerbiedigt zij tevens de status van levensbeschouwelijke en niet-confessionele organisaties.

- (19a) Personen met een handicap zijn onder meer personen met langdurige fysieke, mentale, intellectuele of zintuiglijke beperkingen die hen in wisselwerking met diverse drempels kunnen beletten volledig, effectief en op voet van gelijkheid met anderen te participeren in de samenleving. Het begrip "langdurig" in verband met het begrip handicap moet worden gezien vanuit de jurisprudentie van het Hof van Justitie van de Europese Unie, in het bijzonder het arrest in zaak C-395/15.
- (19ab) Het beginsel van toegankelijkheid is vastgelegd in het Verdrag van de Verenigde Naties inzake de rechten van personen met een handicap. Dit verdrag bepaalt dat, teneinde personen met een handicap in staat te stellen zelfstandig te leven en volledig deel te nemen aan alle facetten van het leven, de lidstaten die partij zijn passende maatregelen [nemen] om personen met een handicap op voet van gelijkheid met anderen de toegang te garanderen tot de fysieke omgeving, tot vervoer, informatie en communicatie, met inbegrip van informatie- en communicatietechnologieën en -systemen, en tot andere voorzieningen en diensten die openstaan voor of verleend worden aan het publiek.
- (19b) Maatregelen om te waarborgen dat personen met een handicap op voet van gelijkheid met anderen toegang hebben tot de gebieden die onder deze richtlijn vallen, zijn van groot belang om volledige gelijkheid in de praktijk te verzekeren. Deze maatregelen dienen het opsporen en verwijderen van obstakels en barrières voor de toegankelijkheid te omvatten, alsmede het voorkomen van nieuwe obstakels en barrières. Maatregelen om de toegankelijkheid voor personen met een handicap te verzekeren, mogen geen onevenredige last opleggen. Toegankelijkheid wordt geacht op evenredige wijze te zijn verwezenlijkt indien personen met een handicap daadwerkelijk en op voet van gelijkheid met anderen toegang hebben tot de diensten die bepaalde gebouwen, voorzieningen, vervoersdiensten en infrastructuur het publiek geven of aanbieden, ook al kunnen ze geen toegang krijgen tot het hele gebouw of de volledige voorziening of infrastructuur.
- (19c) Deze maatregelen moeten gericht zijn op de toegankelijkheid van, onder meer, de fysieke omgeving, vervoer, informatie- en communicatietechnologie en -systemen, en diensten, binnen het toepassingsgebied van deze richtlijn. Dat het wellicht niet altijd mogelijk is de toegang te bieden in volledige gelijkheid ten opzichte van anderen, mag geen reden zijn om niet alle maatregelen te nemen voor een zo ruim mogelijke toegankelijkheid voor personen met een handicap.

- (19d) Er bestaan verschillende manieren om toegankelijkheid te verbeteren, waaronder de toepassing van het beginsel van het "universeel ontwerp". Volgens het Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap van de Verenigde Naties, wordt onder "universeel ontwerp" verstaan het ontwerpen van producten, omgevingen, programma's en diensten die door iedereen in de ruimst mogelijke mate kunnen worden gebruikt zonder dat aanpassing of een speciaal ontwerp nodig is. "Universeel ontwerp" moet tevens ondersteunende middelen voor specifieke groepen personen met een handicap omvatten, indien die nodig zijn.¹⁹ De lidstaten moeten het onderzoek naar en de ontwikkeling van universeel ontworpen goederen en diensten die vallen binnen het toepassingsgebied van deze richtlijn, waarborgen en bevorderen, teneinde tegemoet te komen aan de specifieke behoeften van personen met een handicap en de noodzaak tot aanpassing en kosten zo laag mogelijk te houden, en zij moeten de beschikbaarheid en het gebruik ervan bevorderen. Tevens moeten de lidstaten bij het bepalen van normen en richtsnoeren het beginsel van universeel ontwerp steunen opdat goederen en diensten geleidelijk aan toegankelijk worden.
- (19e) Wanneer is voldaan aan door de Unie vastgestelde gedetailleerde normen of specificaties betreffende toegankelijkheid of redelijke aanpassingen voor bepaalde goederen of diensten, moeten de eisen van deze richtlijn met betrekking tot toegankelijkheid of redelijke aanpassingen geacht te zijn nageleefd.

¹⁹ Artikel 2 van het Verdrag inzake de rechten van personen met een handicap (UNCRPD).

- (20) Op sommige gebieden zijn in het Unierecht reeds gedetailleerde specificaties of normen betreffende toegankelijkheid opgenomen. Dit soort specificaties of normen zijn onder meer opgenomen in Verordening (EU) nr. 1300/2014 van de Commissie²⁰, Verordening (EU) nr. 181/2011 van het Europees Parlement en de Raad²¹, Verordening (EG) nr. 1107/2006 van het Europees Parlement en de Raad²² en Verordening (EG) nr. 1371/2007 van het Europees Parlement en de Raad²³. Het Unierecht bevat ook reeds wettelijke voorschriften om de toegankelijkheid te waarborgen, maar geeft hiervoor geen specificaties of normen. Dit soort wettelijke voorschriften zijn vastgesteld bij onder meer Verordening (EU) nr. 1303/2013 van het Europees Parlement en de Raad²⁴ en in Richtlijn 2014/24/EU van het Europees Parlement en de Raad²⁵. Artikel 7 van Verordening (EU) nr. 1303/2013 bijvoorbeeld schrijft voor dat de toegankelijkheid voor personen met een handicap een van de criteria is die bij de omschrijving van de door de fondsen medegefinancierde acties in acht moeten worden genomen.

²⁰ Verordening (EU) nr. 1300/2014 van de Commissie van 18 november 2014 betreffende de technische specificatie inzake interoperabiliteit betreffende de toegankelijkheid van het spoorwegsysteem in de Unie voor gehandicapten en personen met beperkte mobiliteit.

²¹ Verordening (EU) nr. 181/2011 van het Europees Parlement en de Raad van 16 februari 2011 betreffende de rechten van autobus- en touringcarpassagiers en tot wijziging van Verordening (EG) nr. 2006/2004.

²² Verordening (EG) nr. 1107/2006 van het Europees Parlement en de Raad van 5 juli 2006 inzake de rechten van gehandicapten en personen met beperkte mobiliteit die per luchtvervoer reizen (PB L 204 van 26.7.2006, blz. 1).

²³ Verordening (EG) nr. 1371/2007 van het Europees Parlement en de Raad van 23 oktober 2007 betreffende de rechten en verplichtingen van reizigers in het treinverkeer (PB L 315 van 3.12.2007, blz. 14).

²⁴ Verordening (EU) nr. 1303/2013 van het Europees Parlement en de Raad van 17 december 2013 houdende gemeenschappelijke bepalingen inzake het Europees Fonds voor regionale ontwikkeling, het Europees Sociaal Fonds, het Cohesiefonds, het Europees Landbouwfonds voor plattelandontwikkeling en het Europees Fonds voor maritieme zaken en visserij en algemene bepalingen inzake het Europees Fonds voor regionale ontwikkeling, het Europees Sociaal Fonds, het Cohesiefonds en het Europees Fonds voor maritieme zaken en visserij, en tot intrekking van Verordening (EG) nr. 1083/2006 van de Raad (PB L 347 van 20.12.2013, blz. 320).

²⁵ Richtlijn 2014/24/EU van het Europees Parlement en de Raad van 26 februari 2014 betreffende het plaatsen van overheidsopdrachten en tot intrekking van Richtlijn 2004/18/EG.

- (20-aa) De lidstaten worden aangespoord innovatieve maatregelen te nemen om de toegang tot culturele infrastructuur en culturele activiteiten voor personen met een handicap veilig te stellen; de Raad heeft er immers op gewezen dat deze maatregelen noodzakelijk zijn in zijn Resolutie van 5 mei 2003 over gelijke kansen in onderwijs en opleiding voor leerlingen en studenten met een functiebeperking.²⁶ Dergelijke maatregelen kunnen geïnspireerd zijn op het beginsel van universeel ontwerp en de beste praktijken van de lidstaten.
- (20-a) Naast algemene anticiperende maatregelen om toegankelijkheid te waarborgen, leveren maatregelen tot uitvoering van redelijke aanpassingen in individuele gevallen een belangrijke bijdrage aan de volledige gelijkheid, in de praktijk, van personen met een handicap op de onder deze richtlijn vallende gebieden.. In het kader van een contractuele of andere betrekking van langdurige aard tussen de dienstverlener en de persoon met een handicap, kunnen structurele wijzigingen aan panden of uitrusting als een redelijke aanpassing worden beschouwd. Redelijke aanpassingen kunnen betrekking hebben op het aanpassen of wijzigen van het reguliere beleid en de gebruikelijke procedures en handelwijzen van de dienstverlener, het aanpassen van de toegangsvoorwaarden, en het verlenen van specifieke op de behoeften van een persoon met een handicap toegesneden assistentie om te komen tot gelijke resultaten. Maatregelen tot uitvoering van redelijke aanpassingen mogen geen onevenredige last opleggen.
- (20-b) De lidstaten worden aangemoedigd innovatieve maatregelen te ontwikkelen en toe te passen teneinde redelijke aanpassing te waarborgen.
- (20aa) De in deze richtlijn vervatte bepalingen inzake redelijke aanpassing mogen degene die de huisvesting verstrekt er niet toe verplichten structurele wijzigingen in het pand aan te brengen of die wijzigingen te bekostigen. Overeenkomstig de nationale wetgeving en praktijk dient de persoon die de huisvesting verstrekt, dergelijke wijzigingen te aanvaarden indien ze anderszins worden bekostigd en geen andere onevenredige last opleggen.
- (20ab) De verplichting van redelijke aanpassingen, op voorwaarde dat deze geen onevenredige last opleggen, zijn vastgelegd in Richtlijn 2000/78/EG en in het Verdrag van de Verenigde Naties inzake de rechten van personen met een handicap. In dit verdrag is tevens het beginsel van toegankelijkheid neergelegd.

²⁶ PB C 134 van 7.6.2003, blz. 6.

- (20b) Bij de beoordeling of maatregelen voor het waarborgen van toegankelijkheid of redelijke aanpassingen een onevenredige last opleggen, dient met een aantal factoren rekening te worden gehouden, waaronder de omvang, de middelen en de aard van de organisatie of onderneming, en de geraamde kosten van die maatregelen of de (technische en/of economische) levensduur van infrastructuren en voorwerpen die worden gebruikt om een dienst te verstrekken. Van een onevenredige last zou met name sprake kunnen zijn wanneer significante structurele veranderingen nodig zijn om toegang te bieden tot een roerend of onroerend goed dat op grond van zijn historische, culturele, artistieke of architectonische waarde krachtens nationale voorschriften wordt beschermd.
- (20c)
- (21) Het discriminatieverbod mag geen afbreuk doen aan de handhaving of vaststelling door de lidstaten van maatregelen die bedoeld zijn ter voorkoming of compensatie van de nadelen die worden ondervonden door een groep personen met een bepaalde godsdienst of overtuiging, handicap, leeftijd of seksuele gerichtheid of met een combinatie van kenmerken in verband met die specifieke discriminatiegronden. Die maatregelen kunnen onder meer zijn steun aan organisaties van en voor personen met een bepaalde godsdienst of overtuiging, handicap, leeftijd of seksuele gerichtheid, wanneer die als hoofddoel hebben voor de economische, culturele of maatschappelijke integratie van deze personen op te komen, of in hun specifieke behoeften te voorzien.
- (22) Deze richtlijn stelt minimumvereisten vast en laat de lidstaten daarmee de keuze gunstiger bepalingen aan te nemen of te handhaven. De uitvoering van deze richtlijn mag niet als rechtvaardiging dienen voor achteruitgang ten opzichte van de bestaande situatie in de lidstaten.
- (23) Personen die op grond van godsdienst of overtuiging, een handicap, leeftijd of seksuele gerichtheid zijn gediscrimineerd, dienen over adequate middelen voor rechtsbescherming te beschikken. Teneinde een hoger beschermingsniveau te verschaffen, dienen verenigingen, organisaties en andere rechtspersonen de bevoegdheid te krijgen om, mede namens of ten behoeve van slachtoffers een procedure in te stellen, onverminderd de nationale procedureregels betreffende vertegenwoordiging en verdediging in rechte.

- (24) De regels voor de bewijslast moeten worden aangepast in geval van kennelijke discriminatie; voor een effectieve toepassing van het beginsel van gelijke behandeling moet de bewijslast bij bewezen discriminatie opnieuw bij de verweerder komen te liggen. Het is evenwel niet aan de verweerder om te bewijzen dat de eiser een bepaalde godsdienst of overtuiging aanhangt, een bepaalde handicap, een bepaalde leeftijd of een bepaalde seksuele gerichtheid heeft.
- (25) Daadwerkelijke toepassing van het beginsel van gelijke behandeling vereist een passende rechtsbescherming tegen victimisatie.
- (26) In zijn resolutie over de follow-up van het Europees Jaar van gelijke kansen voor iedereen (2007) heeft de Raad ertoe opgeroepen de burgermaatschappij, met inbegrip van organisaties die potentiële discriminatieslachtoffers vertegenwoordigen, de sociale partners en verdere betrokkenen zowel op Europees als op nationaal niveau volledig te betrekken bij het opstellen van het beleid en de programma's ter voorkoming van discriminatie en ter bevordering van gelijkheid en gelijke kansen.
- (27) De ervaring met de toepassing van Richtlijn 2000/43/EG, Richtlijn 2004/113/EG en Richtlijn 2006/54/EG heeft geleerd dat de bescherming tegen discriminatie op de onder deze richtlijn vallende gronden gebaat zou zijn bij het bestaan in elke lidstaat van een of meer organen met bevoegdheid om de betrokken problemen te analyseren, mogelijke oplossingen te onderzoeken en de slachtoffers van discriminatie concrete bijstand te verlenen. In overeenstemming met het doel het niveau en de vorm van bescherming tegen discriminatie op grond van geslacht, ras of etnische afstamming uit te breiden tot de onder deze richtlijn vallende gronden, moeten de bevoegdheden van dit orgaan of deze organen ook betrekking hebben op de onder Richtlijn 2007/78/EG vallende gebieden.

- (28) De lidstaten moeten het verzamelen van gegevens over gelijke behandeling en discriminatie bevorderen, met name voor het monitoren en evalueren van de doeltreffendheid van de maatregelen die zijn genomen om aan deze richtlijn te voldoen. De lidstaten kunnen daartoe, bijvoorbeeld, referentiepunten of meetbare doelstellingen bepalen, of kwalitatieve en/of kwantitatieve gegevens verzamelen. Voor de toepassing van deze richtlijn moet onder gegevens over gelijke behandeling en discriminatie worden verstaan alle informatie die nuttig en relevant is voor het beschrijven en analyseren van de toestand van de gelijkheid, in die zin dat zij aanwijzingen biedt over het bestaan en/of de mate van discriminatie en/of gelijkheid. De verzamelde gegevens kunnen betrekking hebben op referentiepunten zoals demografische en sociaaleconomische gegevens, op gegevens over feitelijke en ervaren ongelijkheden, op gegevens waarmee het huidige beleid kan worden geëvalueerd²⁷ of op gegevens op basis van mensenrechtenindicatoren. Het verzamelen van gegevens dient in overeenstemming te zijn met de nationale wetgeving en praktijk, en met het toepasselijke Unierecht, in het bijzonder met het recht betreffende de bescherming van persoonsgegevens.
- (29) De lidstaten dienen voor inbreuken op de uit deze richtlijn voortvloeiende verplichtingen doeltreffende, evenredige en afschrikkende sancties vast te stellen.
- (30) Aangezien het doel van deze richtlijn, namelijk het waarborgen van een gemeenschappelijk niveau van bescherming tegen discriminatie in alle lidstaten, door de lidstaten niet voldoende kan worden verwezenlijkt en derhalve vanwege de omvang en het effect van de voorgestelde actie beter op het niveau van de Unie kan worden bereikt, mag de Unie maatregelen nemen overeenkomstig het subsidiariteitsbeginsel, zoals bepaald in artikel 5 van het VEU. Overeenkomstig het in hetzelfde artikel neergelegde evenredigheidsbeginsel gaat deze richtlijn niet verder dan nodig is om dat doel te bereiken.
- (31) Overeenkomstig punt 34 van het interinstitutioneel akkoord "Beter wetgeven" worden de lidstaten ertoe aangespoord om voor zichzelf en in het belang van de Unie hun eigen tabellen op te stellen die, voor zover mogelijk, het verband weergeven tussen deze richtlijn en de omzettingsmaatregelen, en om deze openbaar te maken.

HEEFT DE VOLGENDE RICHTLIJN VASTGESTELD:

²⁷ Zie "European handbook on equality data 2016 revision":
http://ec.europa.eu/newsroom/just/item-detail.cfm?item_id=54849

HOOFDSTUK I

ALGEMENE BEPALINGEN

Artikel 1

Doel

Deze richtlijn bevat een kader voor de bestrijding van discriminatie op grond van godsdienst of overtuiging, een handicap, leeftijd of seksuele gerichtheid, of op meervoudige gronden, zodat in de lidstaten het beginsel van gelijke behandeling toegepast kan worden binnen het toepassingsgebied van artikel 3, en strekt tot bevordering van dat beginsel in arbeid en beroep, overeenkomstig Richtlijn 2000/78/EG.

Artikel 2

Het begrip discriminatie

1. Voor de toepassing van deze richtlijn wordt onder het "beginsel van gelijke behandeling" verstaan de afwezigheid van discriminatie op een van de in artikel 1 genoemde gronden.
- 1a. Voor de toepassing van deze richtlijn omvat discriminatie:
 - i) directe discriminatie;
 - ii) indirecte discriminatie;
 - iii) intimidatie;
 - iv) associatieve directe discriminatie en associatieve intimidatie;
 - v) weigeren van redelijke aanpassingen voor personen met een handicap; en
 - vi) de opdracht tot het discrimineren van personen op een van de in artikel 1 genoemde gronden.

2. Voor de toepassing van lid 1 wordt verstaan onder:

- a) "directe discriminatie": de situatie waarin iemand minder gunstig wordt behandeld dan een ander in een vergelijkbare situatie wordt, is of zou worden behandeld op een van de in artikel 1 genoemde gronden of op meervoudige gronden;
- b) "indirecte discriminatie op een van de in artikel 1 genoemde gronden of op meervoudige gronden": de situatie waarin een ogenschijnlijk neutrale bepaling, maatstaf of handelwijze, of een combinatie daarvan, personen met een bepaalde godsdienst of overtuiging, een bepaalde handicap, een bepaalde leeftijd of een bepaalde seksuele gerichtheid in vergelijking met andere personen bijzonder benadeelt, tenzij de bepaling, maatstaf of handelwijze objectief wordt gerechtvaardigd door een legitiem doel en de middelen voor het bereiken van dat doel passend en noodzakelijk zijn;
- c) "intimidatie": ongewenst gedrag dat met een van de in artikel 1 genoemde gronden of met meervoudige gronden verband houdt, en dat tot doel of gevolg heeft dat de waardigheid van een persoon wordt aangetast en een bedreigend, vijandig, beledigend, vernederend of kwetsend klimaat wordt gecreëerd. Het begrip intimidatie kan in dit verband worden gedefinieerd overeenkomstig de nationale wetten en praktijken van de lidstaten;
- d) "associatieve discriminatie": de situatie waarin een persoon wordt gediscrimineerd op een van de in artikel 1 genoemde gronden of op meervoudige gronden, omdat deze persoon een band heeft of verondersteld wordt te hebben met personen met een bepaalde godsdienst of overtuiging, personen met een handicap, personen van een bepaalde leeftijd en/of personen met een bepaalde seksuele gerichtheid.
- e) "weigeren van redelijke aanpassingen voor personen met een handicap": de situatie waarin artikel 4a niet in acht wordt genomen;

3-a (nieuw) Discriminatie op meervoudige gronden gebeurt wanneer discriminatie gebaseerd is op elke combinatie van de gronden genoemd in artikel 1 van deze richtlijn.

Discriminatie op meervoudige gronden kan ook op basis van een dergelijke combinatie plaatsvinden wanneer één of meer van deze gronden op zichzelf geen discriminatie zouden opleveren.

3.

4.

5.

6. Niettegenstaande de leden 1, 1a en 2 vormen verschillen in behandeling op grond van leeftijd geen discriminatie indien deze objectief worden gerechtvaardigd door een legitiem doel en de middelen voor het bereiken van dat doel passend en noodzakelijk zijn.

De bevordering van de economische, culturele of sociale integratie van personen uit specifieke leeftijdscategorieën wordt als een legitiem doel in de zin van de eerste alinea beschouwd.

6-a. Voorkeerprijzen, -kosten of -tarieven voor wat wordt aangeboden of verstrekt aan personen in een specifieke leeftijdscategorie, worden in de zin van deze richtlijn niet als discriminatie beschouwd.

6a. Niettegenstaande de leden 1, 1a en 2 worden verschillen in behandeling in de vorm van gunstiger bepalingen voor personen met een handicap met betrekking tot de voorwaarden voor toegang tot de in artikel 3 genoemde gebieden, welke bepalingen worden vastgesteld teneinde de economische, culturele of maatschappelijke integratie van deze personen te bevorderen of in hun specifieke behoeften te voorzien, in de zin van deze richtlijn niet als discriminatie beschouwd.

7. Bij het verrichten van financiële diensten:

- a) vormen proportionele verschillen in behandeling op grond van leeftijd voor de toepassing van deze richtlijn geen discriminatie indien de leeftijd bepalend is bij de beoordeling van het risico voor de dienst in kwestie en deze beoordeling gebaseerd is op actuariële beginselen en relevante, betrouwbare statistische gegevens;
- b) vormen proportionele verschillen in behandeling op grond van een handicap voor de toepassing van deze richtlijn geen discriminatie indien de aandoening van de betrokkene doorslaggevend is bij de beoordeling van het risico voor de dienst in kwestie en deze beoordeling gebaseerd is op actuariële beginselen en relevante, betrouwbare statistische gegevens of op relevante, betrouwbare medische kennis.

Verleners van financiële diensten die besluiten proportionele verschillen in behandeling op grond van leeftijd of een handicap toe te passen, moeten op verzoek informatie aan klanten en aan bevoegde rechterlijke en klachteninstanties verstrekken omtrent de redenen van die verschillen in behandeling.

8. Deze richtlijn laat de nationale wettelijke bepalingen onverlet die in een democratische samenleving noodzakelijk zijn voor de openbare veiligheid, de handhaving van de openbare orde, de preventie van criminaliteit, de bescherming van minderjarigen, de bescherming van de volksgezondheid en de veiligheid, en de bescherming van de rechten en vrijheden van anderen, waaronder het recht op vrijheid van meningsuiting en persvrijheid. Deze richtlijn vormt geen beperking van de bevoegdheid van de lidstaten, noch een uitbreiding van de bevoegdheid van de Unie op de in dit lid genoemde gebieden.

Artikel 3

Toepassingsgebied

1. Binnen de grenzen van de aan de Unie verleende bevoegdheden en binnen de in lid 2 gestelde beperkingen is het verbod op discriminatie zowel in de openbare als in de particuliere sector, met inbegrip van publiekrechtelijke lichamen, op alle personen van toepassing met betrekking tot:

- a) toegang tot sociale bescherming voor zover zij betrekking heeft op sociale zekerheid, daarin begrepen wettelijke aanvullende pensioenregelingen, op sociale bijstand, sociale huisvesting en gezondheidszorg.

Onder toegang krachtens dit punt wordt mede verstaan het proces van informatie zoeken, een aanvraag indienen en zich laten registreren, alsmede de feitelijke verstrekking van socialebeschermingsmaatregelen;

b)

- c) toegang tot onderwijs.

Onder toegang krachtens dit punt wordt mede verstaan het proces van informatie zoeken, een aanvraag indienen en zich laten registreren, alsmede de feitelijke toelating tot en deelname aan onderwijsactiviteiten;

- d) de toegang tot en het aanbod van goederen en andere diensten, waaronder huisvesting, die voor het publiek beschikbaar zijn en buiten de privé- en de gezinssfeer worden aangeboden.

Onder toegang krachtens dit punt wordt mede verstaan het proces van informatie zoeken, een aanvraag indienen, zich laten registreren, bestellen, reserveren, huren en kopen, alsmede de feitelijke verstrekking en het feitelijke genot van de goederen en diensten in kwestie.

2. Deze richtlijn is niet van toepassing op:

- a) aangelegenheden die onder het familierecht, daaronder begrepen de burgerlijke staat en adoptie, en onder de wetgeving op het gebied van reproductieve rechten vallen;
- b) de organisatie en financiering van de socialebeschermingsstelsels van de lidstaten, met inbegrip van het opzetten en beheren van deze stelsels en verwante instellingen, en de inhoud, het bedrag, de berekening en de duur van uitkeringen en diensten, alsmede de voorwaarden om voor die uitkeringen en diensten in aanmerking te komen, zoals bijvoorbeeld leeftijdsgrenzen voor bepaalde uitkeringen;
- c)
- d) de organisatie en financiering van de onderwijsstelsels van de lidstaten, met inbegrip van het opzetten en beheren van onderwijsinstellingen, de inhoud van het onderwijs en de onderwijsactiviteiten, de ontwikkeling van curricula, de vaststelling van examenprocedures en de voorwaarden voor het in aanmerking komen, zoals leeftijdsgrenzen voor scholen, beurzen of cursussen;

- e) verschillen in behandeling op grond van iemands godsdienst of overtuiging met betrekking tot de toelating tot onderwijsinstellingen met een godsdienst of overtuiging als grondslag, overeenkomstig de nationale wetten, tradities en praktijken.

3.

- 3a. Deze richtlijn laat nationale maatregelen onverlet die het dragen van religieuze symbolen toestaan of verbieden, en beperkt de exclusieve bevoegdheid van de lidstaten in die aangelegenheden niet.
- 4. Deze richtlijn laat de nationale wetgeving onverlet die het seculiere karakter van de staat, van staatsinstellingen of -organen, of van het onderwijs waarborgt, of betrekking heeft op de status en de activiteiten van kerken en andere organisaties met een godsdienst of overtuiging als grondslag, en beperkt de exclusieve bevoegdheid van de lidstaten ter zake niet.
- 5. Deze richtlijn heeft geen betrekking op verschillen in behandeling op grond van nationaliteit en doet geen afbreuk aan bepalingen en voorwaarden voor toegang en verblijf van onderdanen van derde landen en staatlozen tot c.q. op het grondgebied van de lidstaten, noch aan enige behandeling die het gevolg is van de juridische status van de betrokken onderdanen van derde landen en staatlozen.

Artikel 4

Toegankelijkheid voor personen met een handicap

- 1. De lidstaten nemen de passende maatregelen die nodig zijn opdat personen met een handicap op voet van gelijkheid met anderen toegang genieten op de in artikel 3 genoemde gebieden. Deze maatregelen mogen evenwel geen onevenredige last opleggen.
- 1a. Toegankelijkheid omvat algemene anticiperende maatregelen om de daadwerkelijke toepassing van het beginsel van gelijke behandeling van personen met een handicap op de in artikel 3 genoemde gebieden te waarborgen.
- 2. De in de leden 1 en 1a vermelde maatregelen omvatten de opsporing en verwijdering van obstakels en barrières voor de toegankelijkheid, alsmede het voorkomen van nieuwe obstakels en barrières, op de onder deze richtlijn vallende gebieden.

- 3.
- 4.
- 5.
6. De leden 1, 1a en 2 zijn op huisvesting enkel van toepassing wat betreft de gemeenschappelijke gedeelten van gebouwen met meer dan één wooneenheid. Dit lid laat artikel 4, lid 7, en artikel 4a onverlet.
7. De lidstaten nemen geleidelijk de nodige maatregelen om te bewerkstelligen dat voldoende huisvesting toegankelijk is voor personen met een handicap.
8. De lidstaten waarborgen en bevorderen het onderzoek naar en de ontwikkeling van universeel ontworpen goederen en diensten in overeenstemming met de nationale specifieke kenmerken en omstandigheden.
9. Aan de bepalingen van dit artikel wordt geacht te zijn voldaan wanneer is voldaan aan door de Unie vastgestelde gedetailleerde normen of specificaties betreffende toegankelijkheid voor bepaalde goederen of diensten.

Artikel 4a

Redelijke aanpassingen ten behoeve van personen met een handicap

1. Om de eerbiediging van het beginsel van gelijke behandeling met betrekking tot personen met een handicap te garanderen, wordt op de in artikel 3 genoemde gebieden voorzien in redelijke aanpassingen.
2. Voor de toepassing van lid 1 wordt onder "redelijke aanpassingen" verstaan een noodzakelijke en passende wijziging, en aanpassingen die geen onevenredige last opleggen, indien zij in een specifiek geval nodig zijn, om tegemoet te komen aan de specifieke behoeften van een persoon met een handicap, zodat die persoon op voet van gelijkheid met anderen toegang kan krijgen tot de specifieke socialebeschermingsmaatregelen, onderwijsactiviteiten, goederen of diensten in kwestie.
3. Met betrekking tot huisvesting vereisen de leden 1 en 2 niet dat wie de huisvesting verstrekt, structurele wijzigingen in het pand aanbrengt of bekostigt. Overeenkomstig de nationale wetgeving en praktijk aanvaardt degene die de huisvesting verstrekt, dergelijke wijzigingen indien ze anderszins worden bekostigd en geen onevenredige last opleggen.

4. Aan de bepalingen van dit artikel wordt geacht te zijn voldaan wanneer is voldaan aan door de Unie vastgestelde gedetailleerde normen of specificaties betreffende redelijke aanpassingen voor bepaalde goederen of diensten.

Artikel 4b

Gemeenschappelijke bepalingen betreffende toegankelijkheid en redelijke aanpassingen

1. Bij de beoordeling of de maatregelen die nodig zijn om aan de artikelen 4 en 4a te voldoen een onevenredige last zouden opleggen, wordt in het bijzonder rekening gehouden met:
- a) de omvang, de middelen, de aard en de netto-omzet en -winst van de organisatie of onderneming;
 - aa) de nadelige gevolgen die het achterwege laten van de passende en noodzakelijke maatregel heeft voor de persoon met een handicap; bijvoorbeeld beperkte of geen toegang tot goederen en diensten of tot diensten en voordelen op het gebied van sociale bescherming en onderwijs die van wezenlijk belang zijn voor de persoon met een handicap;
 - b) de geschatte kosten van de passende en noodzakelijke maatregel;
 - c) het geschatte nut voor personen met een handicap in het algemeen, rekening houdend met de frequentie en de duur van het gebruik van de betrokken goederen en diensten en met de frequentie en de duur van de relatie met de verkoper of dienstverstrekker;
 - ca) de hoogte van de overheidssteun waarover de organisatie of onderneming kan beschikken om passende en noodzakelijke maatregelen te treffen;
 - d) de levensduur van de infrastructuur en de voorwerpen die voor de verlening van een dienst worden gebruikt²⁸;
 - e) de historische, culturele, artistieke of architectonische waarde van het roerend of onroerend goed in kwestie; en
 - f) de veiligheid en de uitvoerbaarheid van de maatregelen in kwestie.

De last wordt niet onevenredig bevonden als hij in voldoende mate wordt gecompenseerd door bestaande maatregelen in het kader van het door de betrokken lidstaat gevoerde beleid inzake personen met een handicap.

²⁸ Dit criterium is mogelijk alleen van toepassing op toegankelijkheid.

2.

3.

Artikel 5

Positieve actie

1. Het beginsel van gelijke behandeling belet niet dat een lidstaat, om volledige gelijkheid in de praktijk te bewerkstelligen, specifieke maatregelen handhaaft of neemt om nadelen die verband houden met godsdienst of overtuiging, een handicap, leeftijd of seksuele gerichtheid, te voorkomen of te compenseren.

Artikel 6

Minimumvereisten

1. De lidstaten kunnen bepalingen vaststellen of handhaven die voor de bescherming van het beginsel van gelijke behandeling gunstiger zijn dan de bepalingen van deze richtlijn.
2. De uitvoering van deze richtlijn vormt onder geen beding een reden voor de verlaging van het in de lidstaten reeds bestaande niveau van bescherming tegen discriminatie op de onder deze richtlijn vallende gebieden.

HOOFDSTUK II

RECHTSMIDDELEN EN HANDHAVING VAN RECHTEN

Artikel 7

Verdediging van rechten

1. De lidstaten dragen er zorg voor dat voor eenieder die zich door niet-toepassing van het beginsel van gelijke behandeling benadeeld acht, gerechtelijke en/of administratieve procedures en, wanneer zij zulks passend achten, ook bemiddelingsprocedures openstaan om de naleving van de uit deze richtlijn voortvloeiende verplichtingen af te dwingen, zelfs na beëindiging van de verhouding waarin deze persoon zou zijn gediscrimineerd.
2. De lidstaten dragen er zorg voor dat verenigingen, organisaties of andere rechtspersonen die er, overeenkomstig de in hun nationale recht vastgelegde criteria, een rechtmatig belang bij hebben dat deze richtlijn wordt nageleefd, namens of ter ondersteuning van de eiser met diens toestemming, met het oog op de naleving van de uit deze richtlijn voortvloeiende verplichtingen, gerechtelijke en/of administratieve procedures kunnen instellen.
3. De leden 1 en 2 laten de nationale regels betreffende de termijnen voor de instelling van een vordering aangaande het beginsel van gelijke behandeling onverlet.

Artikel 8

Bewijslast

1. De lidstaten nemen, overeenkomstig hun nationale rechtsstelsels, de nodige maatregelen om ervoor te zorgen dat, wanneer personen die zich door niet-toepassing te hunnen aanzien van het beginsel van gelijke behandeling benadeeld achten, voor de rechter of een andere bevoegde instantie feiten aanvoeren die directe of indirecte discriminatie kunnen doen vermoeden, de verweerder dient te bewijzen dat het discriminatieverbod niet is geschonden.

2. Lid 1 belet de lidstaten niet voor de eiser gunstiger regels inzake de bewijslast in te voeren.
3. Lid 1 is niet van toepassing in strafprocedures.
4. De lidstaten hoeven lid 1 niet toe te passen in procedures waarin de rechter of een andere bevoegde instantie de feiten van de zaak onderzoekt.
5. Leden 1, 2, 3 en 4 zijn tevens van toepassing op alle gerechtelijke procedures die overeenkomstig artikel 7, lid 2, zijn ingesteld.

Artikel 9

Victimisatie

De lidstaten nemen in hun interne rechtsorde de nodige maatregelen op om personen te beschermen tegen een nadelige behandeling of nadelige gevolgen als reactie op een klacht of op een procedure gericht op de handhaving van het beginsel van gelijke behandeling.

Artikel 10

Verspreiding van informatie

De lidstaten dragen er zorg voor dat op hun grondgebied alle betrokkenen met passende middelen geïnformeerd worden over de uit hoofde van deze richtlijn vastgestelde bepalingen en over de betreffende reeds van kracht zijnde bepalingen.

Artikel 11

Dialoog met belanghebbenden

Met het oog op het bevorderen van het beginsel van gelijke behandeling moedigen de lidstaten de dialoog aan met belanghebbenden die er, overeenkomstig hun nationale wetgeving en praktijk, een rechtmatig belang bij hebben bij te dragen tot de bestrijding van discriminatie op de onder deze richtlijn vallende gronden en gebieden.

Artikel 12

Organen voor de bevordering van gelijke behandeling

1. De lidstaten wijzen een orgaan of organen aan voor de bevordering van gelijke behandeling van alle personen, ongeacht hun godsdienst of overtuiging, handicap, leeftijd of seksuele gerichtheid. Deze organen kunnen deel uitmaken van instanties die op nationaal vlak zijn belast met de verdediging van de mensenrechten of de bescherming van de rechten van het individu.
2. De lidstaten dragen er zorg voor dat die organen onder meer bevoegd zijn om:
 - a) onverminderd het recht van slachtoffers en van de in artikel 7, lid 2, bedoelde verenigingen, organisaties of andere rechtspersonen, onafhankelijke bijstand te verlenen aan slachtoffers van discriminatie bij de afwikkeling van hun klachten betreffende discriminatie;
 - b) onafhankelijk onderzoek naar discriminatie te verrichten; en
 - c) onafhankelijke verslagen te publiceren en aanbevelingen te doen over elk onderwerp dat met discriminatie verband houdt.
3. De lidstaten zorgen er ook voor dat de bevoegdheden van het orgaan of de organen bedoeld in lid 1, de onder deze richtlijn en de onder Richtlijn 2000/78 vallende gebieden omvatten.

HOOFDSTUK III

SLOTBEPALINGEN

Artikel 13

Naleving

De lidstaten nemen de nodige maatregelen om te garanderen dat het beginsel van gelijke behandeling binnen het toepassingsgebied van deze richtlijn wordt nageleefd, en met name dat:

- a) alle wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen die met het beginsel van gelijke behandeling in strijd zijn, worden opgeheven;
- b) alle met het beginsel van gelijke behandeling in strijd zijnde bepalingen in contracten of overeenkomsten, interne reglementen van ondernemingen en regels die gelden voor verenigingen met of zonder winstoogmerk, nietig worden of kunnen worden verklaard of worden gewijzigd.

Artikel 14

Sancties

De lidstaten stellen de regels vast inzake de sancties die gelden voor inbreuken op de krachtens deze richtlijn vastgestelde nationale bepalingen, en nemen alle noodzakelijke maatregelen om ervoor te zorgen dat deze worden toegepast. De sancties kunnen het betalen van schadevergoeding omvatten, die niet mag worden beperkt door vooraf een maximumbedrag vast te stellen, en moeten doeltreffend, evenredig en afschrikkend zijn.

Artikel 14a

Gendermainstreaming

Overeenkomstig artikel 8 van het Verdrag betreffende de werking van de Europese Unie houden de lidstaten bij de uitvoering van deze richtlijn rekening met het streven de ongelijkheden tussen mannen en vrouwen op te heffen en de gelijkheid van mannen en vrouwen te bevorderen.

Artikel 15

Uitvoering

1. De lidstaten doen de nodige wettelijke en bestuursrechtelijke bepalingen in werking treden om uiterlijk [vier jaar na de vaststelling] aan deze richtlijn te voldoen. Zij stellen de Commissie daarvan onverwijld in kennis en delen de Commissie de tekst van die bepalingen mede.

Wanneer de lidstaten die bepalingen vaststellen, wordt in de bepalingen zelf of bij de officiële bekendmaking daarvan naar deze richtlijn verwezen. De regels voor de verwijzing worden vastgesteld door de lidstaten.

2. De lidstaten kunnen bepalen dat uiterlijk [vijf jaar na de vaststelling] moet worden voldaan aan de verplichting om overeenkomstig artikel 4 de toegankelijkheid te verzekeren van nieuwe gebouwen, voorzieningen, vervoerdiensten en infrastructuur.
 - 2a. De lidstaten kunnen bepalen dat uiterlijk [twintig jaar na de vaststelling] moet worden voldaan aan de verplichting om overeenkomstig artikel 4 de toegankelijkheid te verzekeren van bestaande gebouwen, voorzieningen, vervoerdiensten en infrastructuur. In dat geval moet de lidstaat zorgen voor de geleidelijke uitvoering van deze verplichting gedurende die periode.
3. Een lidstaat die ervoor kiest om de extra periode in lid 2a te gebruiken, moet uiterlijk op de datum in lid 1 de Commissie een actieplan voorleggen met de te nemen maatregelen en het tijdschema voor de geleidelijke uitvoering van die verplichting.
 - 3a. De lidstaten stellen uiterlijk op de datum in lid 1 de Commissie in kennis van hun plannen voor de geleidelijke uitvoering van de verplichting als bedoeld in artikel 4, lid 7.
4. De lidstaten bevorderen het verzamelen van gegevens over gelijke behandeling en discriminatie. Het verzamelen van gegevens dient in overeenstemming te zijn met de nationale wetgeving en praktijk, en met het toepasselijke Unierecht, in het bijzonder met het recht betreffende de bescherming van persoonsgegevens.

Artikel 16

Verslag

1. De lidstaten verstrekken de Commissie uiterlijk [twee jaar na de datum in artikel 15, lid 1] en vervolgens om de vijf jaar, alle gegevens die de Commissie nodig heeft om voor het Europees Parlement en de Raad een verslag op te stellen over de toepassing van deze richtlijn, met informatie over de uitvoering van de plannen zoals vermeld in artikel 15, leden 3 en 3a.
2. In het verslag van de Commissie wordt, naar gelang van het geval, rekening gehouden met de standpunten van de nationale organen voor de bevordering van gelijke behandeling, belanghebbenden en het Bureau van de Europese Unie voor de grondrechten. Overeenkomstig het beginsel van gendermainstreaming worden in dat verslag onder meer de gevolgen van de maatregelen ten aanzien van vrouwen en mannen geëvalueerd. In het licht van de vergaarde informatie bevat het verslag zo nodig voorstellen voor herziening en actualisering van de richtlijn.

Artikel 17

Inwerkingtreding

Deze richtlijn treedt in werking op de dag van de bekendmaking ervan in het *Publicatieblad van de Europese Unie*.

Artikel 18

Adressaten

Deze richtlijn is gericht tot de lidstaten.
